

כמה עולה הארוחה? שיחה על פרשת ויחי

פרשת ויחי נפתחת בשיחה כנה ולבבית בין יעקב ליוסף. יעקב שמרגיש שסופו קרב, קורא לבנו השליט במצרים ומבקש ממנו לא לקבור אותו במצרים לאחר מותו:

וַיִּקְרָבוּ יְמֵי-יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם-נָא מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעֵשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאָמַת אֶל-נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם (בראשית, מז, כט)

ההשבעה הזאת מזכירה השבעה אחרת בתורה שדומה לה. בפרשת חיי שרה אנחנו קוראים על כך שאברהם משביע את אליעזר בכיר עבדיו המטפל במשק ביתו שלא יקח אישה לבנו יצחק מבנות הכנעני:

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-עַבְדּוֹ זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמְּשָׁל בְּכָל-אֲשֶׁר-לוֹ שִׁים-נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי: וְאֲשַׁבְּיֶךָ בִּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֵלֵהִי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: (שם, כד, ב-ג)

יש מקבילות בין שני מקרי ההשבעה: ראשית, לשון ההשבעה "שים נא ידך תחת ירכי" מופיעה בשני המקרים. על משמעות לשון ההשבעה הזאת כדאי לעיין ברש"י בקשר להשבעת אברהם את אליעזר. שנית, בשני המקרים המשביע מבקש מהנשבע לא לעשות דבר שהוא - המשביע - לא רוצה בו, אלא לעשות דבר אחר שהוא מעדיף.

הנושא שאני רוצה לדבר עליו הוא התיאור שמעניק יעקב למעשה שהוא מבקש מיוסף לעשות: "ועשית עמדי חסד ואמת". כאן אנחנו פוגשים את המושג הגדול "חסד" שהוא אחד מערכי היסוד של עולם האמונה היהודי.

ראשית, חסד הוא אחד ממידות הא-ל כפי שאנו קוראים בשלוש עשרה המידות במקומות שונים בתורה:

"...יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אַרְךָ אָפִים וְרַב-חֶסֶד וְאָמֶת... נִצַּר חֶסֶד לְאֲלֹפִים..." (שמות, לד, ו-ז)
שנית, אנחנו כבני אדם מאמינים מצווים ללכת בדרכי הא-ל כפי שאומרת הגמרא במסכת סוטה:

”ואמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב ”אחרי ה' א-לוהיכם תלכו” ? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה? והלא כבר נאמר, כי ה' א-לוהיך אש אוכלה הוא! אלא להלך אחר **מידותיו** של הקדוש ברוך הוא”. וכמובן אחת המידות האלה היא חסד.

ובכן, מהו החסד האנושי? חסד הוא מעשה לטובת הזולת הנזקק לכך. אבל עושה החסד לא עוסק בשאלה האם הזולת ראוי לחסד או לא. הוא עושה את זה מתוך הכוונה להתעלות על המידות הגשמיות שלו ולהתקרב לא-לוהים בעצם חיקוי מידת החסד הא-לוהית. חסד לא חייב להיות חומרי. אם מישהו נמצא במועקה, ללכת אליו ולהטות אוזן קשבת לדבריו, לתת לו להוציא את מה שמציק לו בפנים, גם זה חסד. וכמוהו גם לעזור למי שסובל סבל גופני.

היבט אחר של עשיית חסד הוא הציפיה או אי-ציפיה לתגמול, בין מהאדם הנעשה לו חסד ובין מא-לוהים. אנחנו כולנו בני אדם ולרוב עולה בדעתנו שאם היום אני אעשה טובה למישהו אחר שנמצא בצרה, מחר אני עצמי עלול להיות בצרה ואז אולי הוא יזכור את טובתי ויעזור לי. זה אמנם יכול להתקיים כפי שראינו לא מזמן אצל יוסף ושר המשקים של פרעה, והוא עדיין נחשב חסד. אבל הדרגה היותר גבוהה של חסד היא עשייתו מבלי לצפות לגמול. בהקשר זה קיים הביטוי ”חסד של אמת” הקרוי על הלויית המת, שכן הנפטר לא יכול לגמול למלווה על פעולתו. סוג זה של חסד מופיע בפסוק שבו פתחתי את השיחה. יעקב מבקש מיוסף ”ועשית עמדי חסד ואמת” בכך ש-”אל נא תקברני במצרים”. יעקב יודע שהוא לא יוכל לגמול ליוסף אחרי מותו, לכן הוא מבקש ”חסד של אמת”.

(עלה בדעתי שמישהו עשוי לצוות שאחרי מותו יתרמו את איבריו לזקוקים להם. אם מקבל איברים) פוטנציאלי משתתף בהלוייה ונושא את הגופה, האם זה חסד של אמת?)

אשר לציפיה לגמול מצד א-לוהים, הרי ששוב מעצם היותנו בני אדם, הרבה פעמים יש בנו ציפיה כזאת. אלא שגם כאן, כמו בכל מקרה אחר של קיום מצוה, הציפיה לגמול מאפיינת את האמונה שלא לשמה, ואילו באמונה לשמה האדם לא מצפה לשום גמול, גם לא מא-לוהים, כפי שנאמר ”לא בתקוות שכר ולא מיראת עונש”.

כמה מילים לסיום:

עשיית חסד, או גמילות חסד שימשה את העם היהודי בכל תפוצותיו כמנגנון אדיר לשמירת זהותו והמשך קיומו כמיעוט. בכל ארצות הפזורה היהודים שלחו ידם בגמילות חסדים כמצוה

מחייבת. הדבר יצר תחושת סולידריות עצומה בין חלקי העם היהודי ובכל חלק כשלעצמו. גם המדינה המתחדשת קמה על גבי נחשול אדיר של סולידריות בין-יהודית.

לאחרונה אנחנו שומעים מדי פעם את האמירה "אין ארוחות חינם". אמירה זאת לא מתיישבת עם עולם הערכים היהודי שכן היא עומדת בניגוד מוחלט למושג "חסד". היא תוצאה של יבוא מעולם ערכים אחר ששם את הכסף מעל לכל, ומלבדו לא מכיר בשום ערך. תהום מפרידה בין שני המושגים האלה. האחד רוצה להביא לידי תיקון עולם על ידי נתינה ללא הסתייגות כי הוא מאמין בכך ש- "אלמלא גמילות חסדים, אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת" כפי שנאמר במדרש "אותיות דרבי עקיבא" (1). עמדתו של עושה חסד בנושא ממון מתוארת בפרקי אבות (2) ע"י הביטוי "שלי שלך ושלך שלך", ואילו האמירה "אין ארוחות חינם" עלולה להביא את החברה למצב בו אדם יגיד לזולת "שלי שלי ושלך שלי" – עמדה המיוחסת לרשע ע"י בעל המשנה.

אפשר לראות במה שאמרתי עכשיו צביעות. אז בואו נראה כמה צביעות יכולה להיות בו: גם אני, כשפונים אלי בדואר ובמיילים, או שבאים אלי הביתה לבקש תרומה, לא ממהר לתרום. גם אני יודע שיש לא מעט נוכלים בחברה שהפכו את קיבוץ הנדבות **בעדמה** למקצוע ומעדיפים אותו על פני עבודה מכובדת. הם מעדיפים את אכילת לחם חסד על פני אכילת לחם בזיעת אף. אבל כדי להתמודד עם המכה הזאת, לא יהיה זה נכון להימנע מלתרום כלל, ובוודאי שלא יהיה נכון למנוע מאנשים אחרים לתרום. צריך לברר לאן הולכות התרומות ולתרום רק למי שמעביר את התרומות לנזקקים.

נכון הוא שכדי להתפרנס צריך לעבוד, שכן גם "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (3) שייך לעולם הערכים היהודי. אבל מה לגבי אלה שעובדים וידם לא מגיעה לפיהם ולפי ילדיהם? מה לגבי זקנים שאחרי שנים רבות של עבודה הגיעו לגמלאות וגילו להפתעתם שכל חסכוניותיהם נשדדו ע"י אלה שהיו אמורים לשמור על כספם? ומה פירוש הכנת כריכים בקהילה וחלוקתם בין ילדי גן או בית ספר? האם זה לא חלוקת ארוחות חינם?

אם הכוונה מהאמירה "אין ארוחות חינם" היא לומר "לכו לעבוד ואל תהיו תלויים בזולת", עם זה אפשר להסכים. אבל צריך לשים לב שבחברה שלנו יש עולים רבים שהגיעו לארץ לא בדיוק מטעמים ציוניים, אלא חיו תחת משטר רודני, רחוק מערכי העולם היהודי, ובמצוקה חומרית קשה. לארץ הם הגיעו אחרי שגילו שאפשר להגר לארץ שיש בה רווחה. לכן הם כה להוטים אחרי התחרות החומרית וההישגים החומריים. האמירה "אין ארוחות חינם" נופלת על אוזניהם כגשם על קרקע צחיחה, ועושה את גמילות החסד ל-'פראיריות' בעיניהם. התוצאה היא קיעקוע מכל שורש של הערך היהודי הבסיסי 'חסד'.

לשיקולו של כל אחד לשמוע את הדברים, לתת את דעתו עליהם, ולהחליט באיזו דרך הוא רוצה ללכת.

-
- (1) מדרש עתיק, המיוחס לרבי עקיבא, המכיל דרשות ורמזים שמיוחסים על אותיות האלף בית העבריות.
(2) פרקי אבות, פרק ה, משנה י.
(3) תהלים, קכח, ב

הכין: ניסן אבדי